

Könyvszemle

Tanulmánykötet az iparművészet változó szerepéről

A Nemzeti Kulturális Alap finanszírozta azt a kutatás-sorozatot, amelynek célja a vizuális kultúra, az iparművészet és a design helyzetének feltérképezése volt. Hogy erre milyen nagy szükség van, mi sem bizonyítja jobban, minthogy egy kérdőíves felmérés során a felnőtt lakosságot reprezentáló interjúalanyoknak közel a fele arra sem mert vállalkozni, hogy definiálja: mivel foglalkozik az iparművész és a designer. A kötetből az is kiderül azonban, hogy még a szakma képviselői sem egyformán határozzák meg az iparművészet és a design lényegét, a két terület egymáshoz, illetve a képzőművészethez fűződő viszonyát.

Hogy miért ilyen nehezen definiálhatóak ezek a fogalmak? Horányi Attila a szakma elméleti kérdéseiről szóló tanulmányában ezt írja: nehéz és talán meg sem válaszolható a kérdés, mit jelent pontosan az iparművészet és a design. A társadalom és a gazdaság nagyfokú átalakulásával egyidejűleg a szakma olyan átrendeződésen megy keresztül, amelynek a következményei egyelőre beláthatatlannak, és a folyamatos változást majdhogynem lehetetlen adekvát fogalmakkal leképezni. Horányi példákkal támasztja alá, mennyire megváltozott a designer tevékenységének a „tárgyalási univerzuma”: míg korábban a praxis középpontjában jószerével csak a tárgyak tervezése állt, a designernek újabban a tárgyak „közegét”, kontextusát is ki kell

alakítania. Az új értelmezésnek köszönhetően jelentősen kibővült a designerek szerepköre: egyre többször ők a kezdeményezők az új termékek létrehozatalának – szemben a korábbiakkal, amikor a cégek eldöntötték, milyen új terméket akarnak gyártani, majd ehhez kerestek tervezőt. A változó szemléletmód eredményeként mind többen vannak, akik a design lényegét nem a tárgyak létrehozásában, hanem az emberi viszonyok, igények, vágyak, szolgáltatások megfogalmazásában és megtestesítésében látják.

Kétszáz gyakorló iparművészt és designert vontak be abba a kérdőíves felmérésbe, amelynek eredményeit Lipóth Ágnes tette közzé. Az érintettektől – többek között – megkérdezték: mit tartanak a legfontosabbnak a szakmai sikerek szempontjából. A rangsor élén a tehetség és az önmenedzselési képesség áll, ezt követik a szakmai ismeretek, a kommunikációs képesség és a társadalmi kapcsolatok. A kreativitást, a csapatmunkát, a piaci-gazdasági és a számítástechnikai ismereteket a fiatalabbak értékelik magasabbra. Az iparművészek társadalmi szerepét, küldetését firtató kérdésre adott válaszokból kitűnik: a legtöbben a vizuális kultúra megteremtését, az ízlésformálást és -fejlesztést vallják legfontosabb feladatuknak, ezt az esztétikai érzék fejlesztése és a környezeti harmónia megteremtése követi.

Azok az utóbbi évtizedekben végbement drámai változások, amelyek a magyar ipar széteséséhez vezettek, igen kedvezőtlenül hatottak a designerek jelentős hányadának

munka- és életkörülményeire. E negatív folyamat következményeként sokan panasztáltak, hogy kevés a munka és alacsonyak a honoráriumok. Az utóbbi időben azonban a megkérdezettek nagyobbik fele pozitív irányú elmozdulásokat lát, s a szakma jövőjébe vetett bizalom is jónak mondható.

A kutatók a fogyasztók véleményére is kíváncsiak voltak, s a teljes felnőtt lakosságot reprezentáló mintát kérdeztek meg, ők mit várnak az iparművészettől. Ha egyetlen mondatba akarnánk sűríteni a tanulságos közvéleménykutatás eredményeit, azt mondhatnánk: a felnőtt lakosságot nagyfokú ismerethiány jellemzi. A laikusokat a vizuális kultúra, valamint az iparművészet és a design fogalomrendszere körüli tisztázatlanság sem segíti a szakma megértésében. A közízlés hiánya pedig leginkább az alsó- és középfokú művészeti oktatás alacsony színvonalában keresendő.

A felmérés megállapításai közül a legfontosabbak: az „iparművészeti fogyasztási” szokásokat meghatározó szociodemográfiai tényezők közül a legfontosabb az iskolai végzettség. A fogyasztói attitűdre nem jellemző a legújabb trendek követése; ennek egyik oka feltehetően az alacsony vásárlóerő. Annak ellenére, hogy az emberek túlnyomó többsége csak akkor vásárol új tárgyat, ha szüksége van rá, a legtöbben mégis fontosnak tartják a vizuális és tárgykulturát.

Abból a tényből kiindulva, hogy „egy ország vizuális kultúrájának alakulásában meghatározó szerepet töltenek be a közintézmények által közvetített vizuális üzenetek”, Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor két megyeszékhelyen térképezte föl a vizuális kultúra állapotát. (A kutatás eredményeit az *Intézménymimika 2.* című kötetben, számos képpel illusztrálva tették közzé; a most ismertetett tanulmánykötetben a teljes anyag részletei

kaptak helyet.) A kutatás legnagyobb értéke, hogy nemcsak rögzíti a mai magyar társadalomra jellemző látványsajátosságokat, de módot ad az ízlésnormák változásának elemzésére – a szerzőpáros ezt a témakört két évtizeddel ezelőtt már alaposan körbejárta; most módjuk volt annak elemzésére is, hogy a 80-as évek elejéhez képest mely területeken, milyen irányban történt elmozdulás.

Egyértelmű javulás tapasztalható a tárgy- és környezetkultúra színvonalában: az elmúlt két évtized szembetűnő változást hozott a kertkultúrában, a közösségi terek szerkezetváltozásában, a kényelem és az egészségkultusz térhódításában, a szabad hozzáférés terjedésében, a természet érték voltának hangsúlyozásában, az emberi élet védelmére utaló vizuális jelek gyarapodásában.

A közintézmények tárgykulturáját ugyanakkor még mindig a tárgyakkal való zsúfoltság, a *horror vacui* jellemzi, mintha a tárgyak legfontosabb szerepe az lenne, hogy minden létező helyet betöltve, minél nagyobb tömegben vegyék körül az embert. Az egymáshoz nem illő, nehezen összeférhető dolgok együttes jelenlétében föllelhető értékeklectizmus a 80-as évek elejéhez képest fölerősödött.

A látványegyüttes javulása ellenére az összkép még mindig törekeny: a legtöbb helyen érzékelhetően nem tudnak mit kezdeni a különböző vezetékekkel, mérőórákkal, szemetesedényekkel. Kevés változás tapasztalható a megvilágításban – ez alól kivételt csak a vendéglátóhelyek jelentenek, amelyek a legtöbb helyütt már használják a fényt a térképzés eszközeként.

Érdekes jelenség, hogy az individualitás értékének növekedése a közintézményekben is nyomon követhető. Mai világunk egyik legfőbb mozgatóereje az egyén önmegvalósítása, amelynek vizuális lenyomatai a sikert,

a teljesítményt, a kreativitást, az alkotókedvet hivatottak reprezentálni.

Hagyomány és modernség kevésbé különül el, mint két évtizede. Közös szerepeltetésük többnyire érdekes, ám néha meghökkenítő, gyakran nagyfokú értékbizonytalanságról árulkodó vizuális együtteseket alkot.

Az intézmények vizuális üzeneteiben is megnyilvánul a hazánkban mindenütt szembetűnő centrum–periféria viszony: a települések központjában lévő intézmények többnyire magasabb státusúak, ezért jobb állapotúak és gondozottabbak a periférián elhelyezkedő, szegényesebb, elhanyagoltabb társaiknál.

A kötetben található még egy beszámoló annak a kutatásnak az eredményeiről, amelyben azt vizsgálták, milyen szerepet tölt be a design a kimagasló innovatív és/vagy designigényes tevékenységet folytató innovatív magyar vállalatok körében. Szinte valamennyi megkérdezett a piacon maradás feltételének tekinti az innovációt, a folyamatos fejlesztést. Többen adtak hangot annak a meggyőződésüknek, hogy ma már a design a marketing egyik legfontosabb eleme, és a piaci siker szempontjából fontos szerepe van a termékek esztétikus kialakításának.

A kutatók tapasztalatai szerint a megvizsgált vállalkozások sikereiben kimagaslóan fontos az új iránti nyitottság, a kockázatvállalási képesség, az együttműködési készség, a rugal-

masság, az elkötelezettség. Fontosnak tartják a cég imázsának az erősítését, amelyben fontos szerep jut az egyes identitáselemek megtervezésének és összehangolásának – s ebben kimagasló szerep juthat a designereknek.

Mintegy negyven alkotóval is készítették mélyinterjúkat, amelyekből kitűnik, egymástól mennyire eltérő módon határozzák meg a hivatásuk lényegét. Az interjúkat elemző Szentpéteri Márton különösen figyelemre méltónak tartotta a Társadalmi felelősségvállalás és a fenntartható design kérdéskörére adott válaszokat. Az ökológiai katasztrófát gyorsító fogyasztói kultúra kiépítésében a designereknek óriási a felelősségük – ezt azonban nem mindenki ismerte fel. Sőt, a sztárdesignerek ma is élen járnak a szükségletek feletti fogyasztás serkentésében. „A designerek legnagyobb felelőssége [...], hogy az «új design» (new design) valóban a társadalom gondjainak megoldását tűzze ki célul maga elé, s ne csupán a profitnövelés és az új piacok megteremtésének újabb marketing- és PR-trükkjévé legyen” – olvashatjuk az igen tanulságos és érdekes kötetben. (*Szerkesztette Antalóczy Tímea – Kapitány Ágnes: Az iparművészet változó szerepe az átalakuló vizuális kultúrában. Tanulmányok az iparművészet helyzetéről. NKA-kutatások 2. Budapest: Moly-Nagy Művészeti Egyetem, 2006*)

Tószegi Zsuzsanna

Kozma Tamás: Kisebbségi oktatás közép-Európában

A könyv részben elvi kérdésekkel foglalkozik az első és a harmadik fejezetben, valamint az előszóban: a kisebbségi oktatás-kutatás és a kisebbségi oktatáspolitikázás problematikájával, részben „terepmunka” eredményeit közli hét konkrét területi kisebbségi közös-

ségre vonatkozóan esettanulmány formájában (a lengyel közösség Litvániában, a Viadrina Egyetem és a Collegium Polonicum a Odera két partján, Dél-Tirol, Karintia, Kárpátalja, Partium, Gagauzia).

Ami az elvi alapvetést illeti, kisebbségen ma már egyértelműen nemcsak nyelvi, nemzeti kisebbségeket értünk, hanem mindazon közösségeket, amelyek „...a többséggel

szemben kisebbséget alkotnak, legyenek bár nyelvük, vallásuk, tradícióik vagy biológiai adottságaik miatt kisebbségben”. (7.) Másrészt Közép-Európa kétségtelenül geopolitikai fogalom – semmiképpen nem földrajzi –, amelynek határai nemcsak időről-időre, de politikai szempontok szerint is változnak. Egyébként a fogalom először a XVIII. században merült fel. Azt is hangsúlyozza a szerző, hogy a kisebbségi oktatást és az ezzel kapcsolatos politizálást mindig a nagyobb egységben, a kisebbségi politizálás egészében kell tekinteni, annak részeként felfogni.

Az elvi részben kitekintést kapunk a világ más tájaira is; Kanadára, Ausztráliára, a Benelux államokra, a Mediterráneumra és így tovább. Itt hangsúlyozza a szerző az oktatáskutatás interdiszciplináris jellegét és az 1989/90 évi fordulat különös érdekességét, fontosságát e kutatási területen. A könyv témája is lényegében ez az időszak. Itt találjuk meg azokat a módszereket és szempontokat, amelyek szerint az esettanulmányok készültek.

Megtaláljuk azután (3. fejezet) a kisebbségi oktatáspolitikázás eszközeinek részletes bemutatását (érdekes különben a szóhasználat: oktatás politizálás és nem oktatáspolitiká): így céljairól, eszközeiről és végül a tanulságairól. Rámutat arra a különbségre a kisebbségi oktatást illetően, amelyet az a nyugati, illetve a keleti „térségekben” játszik. Ott a „kultúra ápolása, a nyelv fejlesztése van előtérben, míg itt a „nemzeti identitás megőrzése”.

Az esettanulmányok a könyv nagyobb részét képezik (a 195 oldalból 126) egy érdekes és ismeretlen világba vezetnek bennünket alapos feltáró munka eredményei alapján.

Az egyes tanulmányok általában ismertetik a szóban forgó közösség, illetve terület történetét, nemzetiségi, nyelvi megoszlását, és ezt rendszerint belehelyezik a nagyobb

kontextusba, azaz annak az országnak az adatait is bemutatva, ahol a vizsgált terület fekszik, illetve a közösség él. Ez odáig megy, hogy például a litvániai lengyel kisebbséget tárgyalva röviden kitekintenek a megfelelő észtországi és lettországi viszonyokra is. Ezt követi az oktatási rendszer, majd a kisebbségi oktatás adatainak bemutatása, a helyzet pozitívumainak és negatívumainak elemzése. Itt nem térhetünk ki minden egyes tanulmány ismertetésre, de megállapíthatjuk, hogy az egyes tanulmányok nemcsak a vonatkozó irodalom alapos tanulmányozása alapján jöttek létre, hanem helyszíni tájékozódás, interjúk, illetve a szóban forgó helyzet alapos, személyes ismerete alapján.

Az egyes tanulmányokat különben más-más szerzők írták, Kozma Tamás az elvi részeket (1. és 3. fejezet) írta, és ő vezette az egész kutatási programot. A tanulmányok szerzői a következők: a litvániai lengyel közösségre vonatkozóan Szerepi Anna és Szijártó Imre, az Odera két partján létrejött lengyel–német egyetemi együttműködésről Keller Magdolna és Papp Éva, a déltiroli németek helyzetéről Polonyi Tünde, a karintiai szlovénekről Fekete Szabolcs, a kárpátaljai magyarokról Gabóda Béla, a magyar–román határ melletti Partiumról Szűcs István és végül a moldáviai gagaúzok helyzetéről Horkai Anita.

Végezetül érdemes idézni a könyv egyik fontos elvi és egy másik gyakorlati jellegű megállapítását. „...a közösségi önmeghatározásra törekvés a kisebbségi (oktatás) politika vezérmotívuma. Más törekvéseket is csak akkor érthetünk, ha ezeknek a vezérmotívumoknak rendeljük őket alá. A kisebbségi oktatáspolitikák dinamikáját az adja, hogy oktatáspolitikusaik távlatilag integrálódásra vagy inkább szeparálódására töreksenek-e”. (173.)

A gyakorlati megjegyzés a kisebbségi lét előnyére vonatkozik a 21. század elején, túl a sok problémán és küzdelmen: „...a több nyelvet ismerő lakosok jobban fel vannak készülve a globalizáció kihívásaira, és jól il-

leszkednek az európai kommunikáció kontextusába is”. (*Kozma Tamás: Kisebbségi oktatás Közép-Európában. Bp. Felsőoktatási Kutatóintézet–Új Mandátum, 2005, 195 p.*)

Berényi Dénes

*Csákvári Béla és Rohonczy János:
Nemesgáz-clusterek előállítás,
szerkezetvizsgálata és felhasználásuk
a környezetkímélő szintézisek
kifejlesztésében – és – Nemesgáz-clus-
terek felhasználása a környezetkímélő
szintézisek terén a legújabb szakiro-
dalmi adatok tükrében című
könyvfejezeteiről*

A recenzens kötelességének tartja, hogy első sorban a sorozatszerkesztő Csákvári Béla teljesítményét méltassa azon alkalomból, hogy megjelent e könyvsorozat 95. kötete, s a 2007-re tervezett 100. kötet megjelenése kapcsán gratuláljon. Ilyen jubileum külföldön is aránylag ritkaságszámba sorolható. Nyugodtan állíthatjuk, hogy *A kémia újabb eredményei*ben megjelent monográfiák elsősorban vegyészek, de más szakterületek képviselői követhették a terület érdekes, új fejleményeit.

A Csákvári és Rohonczy által jegyzett mű is méltó a sorozat hagyományaihoz, hisz a nemesgázokat a múltban csekély reakcióképességükkel jellemezték, és asszociációs tulajdonságaikat csak kb. egy nemzedéknyi ideje kezdték felismerni. A kutatás első lépéseként természetesen az egyszerűbb nemesgáz-vegyületek szintézise, például a xenon-fluoridok, kripton-oxidok és -fluoridok kerültek előtérbe, de mint a szerzők aprólékosan leírják, 2000 körül már az ún. endopozíciójú molekulákat tartalmazó clusterekkel foglalkoznak, magyarázatot nyújtva e

szerkezetek kiemelkedő stabilitására. Talán nem felesleges röviden vázolni, hogy az újonnan felfedezett nemesgáz-clusterek leírásához a kémia alkalmazni kezdte a számítástechnikában már bevezetett kukac (@) jelet, melynek jobb oldalára írták a befogadó aggregátumot, bal oldalára a befogadott komponenst vagy komponenseket, pl. mint azt fejezetükben a szerzők leírják a Diedrich által 2002-ben Ag8ArN@He ezüst (argon) oktamer esetében.

Csákvári Béla és Rohonczy János a 94. kötetben foglalkoznak a nemesgáz-clusterekre vonatkozó kitételekkel. A szerzők rendkívüli alaposan dolgozták fel a nemesgáz-clusterkémia irodalmát, beleértve azok szerkezetkutatását, utóbbi metodikáját, és persze nem hanyagolva el azok gyakorlati felhasználását. Ez utóbbi vonatkozásban különös figyelmet szentelnek a környezetkímélő blikkfangos és divatos néven a zöld kémiai részleteknek, felismerve, hogy a jövő tiszta környezete kialakításának csakis ez lehet az útja. Szólni kell még arról, hogy a 95. kötetben csaknem napjainkig került feldolgozásra a nemesgáz-clusterek szakirodalma.

A 95. kötet stílusa világos, a szöveg olvasmányos, és azt is meg kell említeni, hogy az Akadémiai Kiadó szerkesztési munkája és az alkalmazott tipográfiai színvonal hű marad a monográfiakötetek hagyományaihoz. (*Csákvári Béla szerk.: A kémia újabb eredményei. 2005, 94. kötet. 89–125. pp., 2005, 95. kötet, 93–149. pp.*)

Braun Tibor

az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár

Hunyady György: A szociálpszichológia történeti olvasatai

A több mint ötszáz oldalas kötet összesen 24, 1998 és 2006 között írt tanulmányt foglal magába, amelyek egy része saját kutatások összefoglaló ismertetése, másik része viszont tudománytörténeti jellegű, és a szociálpszichológia számos jelentős személyiségének, meghatározó elméleteinek és más diszciplínákhoz fűződő kapcsolatának átfogó és kritikai elemzése

A tanulmányok öt nagyobb témakör köré csoportosulnak:

Az első tíz tanulmány a szociálpszichológia klasszikusainak és mai, amerikai meghatározó egyéniségeinek az Osiris Könyvkiadó két sorozatában megjelent kötetéhez írott tanulmányait tartalmazza. A két sorozat arra hivatott, hogy – ahogyan Hunyady György a bevezetőjében írja – a szaktudomány XX. és XXI. századi fejlődését kirajzolja, és a világban átütően meghatározó szociálpszichológiai főáramot bemutassa a hazai társadalomtudósok számára.

Szerepel a sorban például a német származású és 1930-ban az USA-ba emigrált Fritz Heider, az úgynevezett kognitív egyensúlyelmélet megalkotója, Leon Festinger, akinek nevéhez a kognitív disszonanciaelmélet és a társas összehasonlítás elmélet fűződik és William McGuire, aki Hunyady György szerint a valaha olvasható legátfogóbb attitűdrendszer modellt alkotta meg. A fiatalabb nemzedékből Mahzarin Banaji, az implicit attitűdök és implicit sztereotípiák kutatója, John Jost, az alacsonyabb társadalmi rétegekkel kapcsolatosan Banajival együtt a rendszerigazolás fogalmának a kidolgozója, valamint Jim Sidanius, a szociális dominancia elmélet képviselője kerültek be a válogatásba.

A következő három tanulmány a hazai pszichológia történetével foglalkozik, az egyik a pszichológiaoktatás alakulását követi a kezdetektől a mai napig a budapesti egyetemen, a másik az utóbbi 75 év magyar pszichológiáját tekinti át, míg a harmadik Pataki Ferenc 70. születésnapja alkalmából, 1998-ban született, az ő munkásságát méltató, értékelő írás.

A harmadik, nagyobb rész tartalmazza a kontraszelekció pszichológiájáról szóló akadémiai székfoglaló előadás szövegét és a kontraszelekció témájához szorosan kapcsolható, a tehetség szociálpszichológiáját tárgyaló írást, valamint a *Mindentudás Egyetemén* 2004-ben elhangzott *A nemzetek jelleme és sztereotíp jellemzése* című előadás anyagát.

A negyedik rész a szerző szűkebb tudományos kutatási területére, a sztereotípiakutatásra vonatkozó újabb írásokat tartalmazza, köztük a mai magyarországi politikai történések tükrében még nagyobb jelentőséget nyerő *Politikai sztereotípiák: pártok jellegzetességei a közgondolkodásban* és a *Pártsteretotípiák változásai* című írásokat, amelyek országos reprezentatív mintán 1998-ban, 2000-ben és 2002-ben lefolytatott kutatások összefoglaló eredményeit mutatják be. Az ebben a blokkban szereplő tanulmányok sorát általános és középiskolai diákok társadalmi értékfelfogására irányuló sokéves kutatási sorozat átfogó értekezése zárja.

Végül az ötödik részben a szociálpszichológia más diszciplínákkal való kapcsolata kerül elemzésre. Az első tanulmány a szociálpszichológia és a történelem kapcsolódási pontjait elemzi tizenkét kiemelt viszonylatban. A második a politikai pszichológia rendező áttekintését adja: miben áll, mire törekszik, mire jutott és mit ígér a politikai pszichológia. A harmadik a közgazdaságtan

és a pszichológia határterületén mozgó, de egyre nagyobb befolyásra szert tevő gazdaságpszichológia történetét és jelentőségét mutatja be.

Részletesebben először a szociálpszichológia nagyjairól írott tanulmányokat tekintjük át. A jelen kötetben összegyűjtött tanulmányokban a tudósi személyiség elemzése, az egyéni léletsors, a tudományos élettörténet, a szociálpszichológia szűkebb és a pszichológia tágabb történetébe illeszkedik, és a szerző mindezt összefűzi a történelem szálaival is. Ezek az elemzési szempontok egymásba fonódva, de mégis világosan követhetően írják le a szociálpszichológia jeles alakjainak munkásságát. Valódi szellemi élmény úgy átfogóan megismerni egy kiemelkedő szociálpszichológust, például Leon Festingert, vagy William McGuire-t, hogy egyszerre lehetünk személyesen közel a szerzőhöz, és absztrakt módon távol, széles perspektívából rálátva munkásságára. Ez a fajta perspektíva váltás, amely nem didaktikusan, hanem folyamatosan a különböző elemzési szintek között mozogva történik meg, teszi a gondolatilag gazdag, széles ismeretanyagokat felölelő írásokat izgalmas olvasmányokká.

Ezekből a tanulmányokból – amellett, hogy magas szintű szakmai elemzést kapjuk a tárgyalt tudósok tudományos tevékenységnek – mélyebben meg lehet ismerni, hogy milyen személyes és szakmai küzdelmeket élt át egy-egy szociálpszichológus tudós, miközben világhírűvé és tananyagává vált mindenütt a világon, ahol szociálpszichológiát tanítanak. Megtudhatjuk, hogy a szakmai célok miként illeszkedtek a tudósok szélesebb értelemben vett emberi törekvéseibe, és a munkájuk fogadtatása hogyan és miként hatott személyiségükre és tudományos

munkájukra. Nyilvánvaló, hogy minden komolyabb művel rendelkező tudós átélte már, hogy bármilyen nagyot is alkot, a jogos és jogtalan kritikák folyamatosan kísérik pályafutását. Amikor együtt olvassuk a szociálpszichológia nagyjainak életművéről az összefoglalókat, ez az egyéni élményből vagy implicit tudásból lényegében szabállyá emelkedik. Jól példázza ezt a már említett Leon Festinger 1957-es kognitív diszsonanciaelmélete, amelyről, mint „imperialisztikus diszsonancia-hordák dúlásairól” írt két kolléga, Sears és Abeles 1969-ben, és amelyről 1992-ben (Festinger halála után egy évvel) viszont Aronson úgy ír, hogy „Az elfojtott újra jelentkezik: a diszsonanciaelmélet viszatér”. William McGuire ironikus helyzetképe ezt a kettősséget tükrözi: „legtöbb barátom, aki járatos a mai szakirodalomban, úgy ítéli meg, hogy a diszsonanciaelmélet a legnagyobb dolog, amelyet a szociálpszichológia az utóbbi tíz évben elért, de megoszlik a véleményük abban a tekintetben, hogy ez a diszsonanciaelmélet diadala-e vagy a szociálpszichológia szégyene” – idézi Hunyady György.

Bár az elmélet sztenderd tananyag mindenütt, Festinger életének utolsó évtizedében kiábrándultan távol került a szociálpszichológiától, és munkájáról úgy nyilatkozott, mint azt Hunyady György tanulmányából megtudhatjuk, „ez nem egészen az lett, mint amire gondoltam”. Amikor ide jutunk az olvasásban, akár el is szomorodhatnánk, de ezután egy komoly tudománytörténeti és szociálpszichológiai elemzést találunk arra vonatkozóan, hogy miért is lehet az, hogy a kortársak egy részének súlyos kritikája és a szerző kiábrándulásának ellenére az elmélet újraéledt és él, és miért is lehet Festinger jelentőségét a szociálpszichológiában Freud

klinikai pszichológiában játszott szerepéhez hasonlítani.

Ezek az írások nemcsak külön-külön, hanem együtt olvasva még gazdagabb képet adnak. Világosan kirajzolódik, hogy kik azok a meghatározó egyéniségek, akik több tudós életében is szerepet játszottak, de mindegyikében más jelentőségűt és jellegűt. Kurt Lewinről, például, a saját munkáját megismerve is olvashatunk, és úgy is, ahogyan megjelenik más tudósok életben. Fritz Heider például a támogató barát és kolléga az USA-ba frissen emigrált Kult Lewin számára. Feleségével együtt segít neki németül írt alapművét angolra fordítani. Leon Festinger élete perspektívájából viszont Lewint nem mint az angolul nem kiválóan tudó bevándorló tudóst, hanem a nagytekintélyű mestert láthatjuk, akinél Festinger doktori fokozatot nyert. Az egyik viszonylatban tanítványként megjelenő Festinger, a William McGuire-ről szóló munkában viszont már laborvezető a Minnesota Egyetemen, akinél McGuire a posztdoktori tanulmányait töltötte.

Hunyady ezekben az írásokban tehát egyszerre ír a szociálpszichológia történetéről, és adja a szociálpszichológusok *network*-jének, a csoportjukon belül zajló dinamikai történések szociálpszichológiai elemzését.

Egy másik témakör, amelyre a könyvismertetésben részletesebben szeretnék kitérni, a kontraszelekció témaköre. Azért választottam ezt a sztereotípiakutatások helyett, mert Hunyady Györgynek azon a téren elért munkássága sokak számára ismert. Aki viszont nem követi szorosan a szociálpszichológia kutatási témáinak alakulását, az esetleg nem tudhat a kontraszelekció kutatásának fejleményeiről. Ez originális, korábban teljesen kidolgozatlan téma a szociálpszicho-

lógián belül. Hunyady Görgy azt írja róla, hogy ebben a témakörben „*a pszichológiai tudásunk foghíjas és integrálatlan, ugyanakkor a jelenség mélyen emberi, fájóan nemzeti és társadalmilag aktuális*”. A kontraszelekció fogalmát a következőképpen definiálja: ez az a helyzet, amelyben a társadalom, az intézmény és a csoport nem aknázza ki, sőt elvesztegeti emberi erőforrásait (például a tehetséget – ide kapcsolható a tehetségre vonatkozó kötetben szereplő írás is). Eszerint nem a legkompetensebbek és a legérdeesebbek kerülnek a legmeghatározóbb pozíciókba. Ennek következtében az emberek és csoportok teljesítménye és életének minősége elmarad az elérhető optimumtól. Ez egy, ma már versenyre épülő társadalomban kulcskérdésnek számít.

Míg az amerikai szociálpszichológia az „igazságos világba vetett hitről” ír, és az erről való gondolkodást leli fel amerikai vizsgálati személyeinél, addig egy Hunyady Görgy által 2002-ben országos reprezentatív mintán végzett felmérés azt bizonyította, hogy a kontraszelekció problémája kikristályosodott kérdés a magyar köztudatban, és szoros kapcsolatban áll a társadalmi elégedetlenség és pesszimizmus gondolati megnyilvánulásával és az uralkodó társadalmi csoportok és az érvényesülés korlátainak kritikus megítélésével, és kifejezetten ellentétben áll a politikába vetett bizalommal.

Talán nem véletlen tehát, hogy ez a jelenség egy magyar szociálpszichológus számára emelkedett ki mint kutandó kérdés, a számos, a látóterünkben jelen lévő interperszonális és csoportközi történés közül, és nem amerikai társadalomtudós azonosította professzionálisan.

A kötetben közölt írásban a szerző a meglévő szakirodalom és saját kutatásai alapján

egy általános és közösségpszichológiai modellt körvonalaz, amelynek a segítségével ezt a jelenséget operacionalizálhatóvá, vizsgálhatóvá lehet tenni.

Ha a 24 felsorolt tanulmányt olvasva világgossá válik, hogy Hunyadi György lenyűgöző ismeretanyaggal rendelkezik a pszichológia egészéről, szűkebb tudományterületéről, a szociálpszichológiáról és a hozzá kapcsolódó újabb tudományterületekről. A különböző, általa szerkesztett kötetek elé írott tanulmányai lehangoló mennyiségű olvasmányanyagra utalnak. Azonban az elolvasott szakirodalom mennyisége önmagában természetesen kevés lenne. A feldolgozás módja, az, ahogyan az olvasó strukturáltan, elemezve, kritikailag, múltba, jelenbe

és jövőbe helyezve, sok perspektívából, kérdéseket megfogalmazva, továbbgondolási lehetőségeket felvetve, ugyanakkor világosan és feszes logikát követve kapja kézhez a legmagasabb szintű ismereteket, valóban szakmai tiszteletet kelt, és modellértékű lehet nemcsak a könyvben felvetett témák iránt érdeklődő pszichológus generációk számára, hanem a társadalomtudományok és a pszichológia iránt érdeklődő, szélesebb értelemben vett értelmiségi közönség számára is. (*Hunyady György: A szociálpszichológia történeti olvasatai. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2006*)

Dr. Fülöp Márta

tudományos főmunkatárs

MTA Pszichológiai Kutatóintézet –

ELTE Pszichológiai Fakultás

Kik azok a tékozlók

és mit tékozlottak el?

Megjegyzések Kende Péter *Eltékozlott forradalom?* című könyvéhez

Az utóbbi idők közpanaszkodásának egyik immár megszokott témája 1956 forradalmas hagyományainak politikai eltékozlása. Ezt a lamentálást másfél évtizede halljuk, s az egymást e tekintetben elmarasztaló politikai ellenfelek között ebben egyetértés van: „méltatlanok vagytok 1956 emlékéhez” – vágják egymás fejéhez. A részleteiben pedig a hagyomány megszenteltségének, következéssel eltékozlásának bélyegződik a megemlékezés helye, ideje, módja, valamint a megemlékező személye és az általa képviselt politikai irányzat. S ez így megy szakadatlanul, évről évre, mígnem 2006 őszére, a Magyar Október fél évszázados évfordulóján a folyvást felhangzó közpanaszkodásból

nemzetközi figyelmet kiváltó közbotrányokozás, hosszantartó és kínos utcai komédiák sorozata következett. Épp ideje volt tehát, hogy valaki szembenézzen mindezzel, feltegye és megválaszolja a kérdést: mi az, ami eltékozlottatott – ha el lehetett tékozolni –, s kik tették ezt.

Kende Péter mesterfokon megírt esszékötetének ez a központi kérdése, s természetesen már a kérdőjellel fogalmazott cím is erre hívja fel a figyelmet. Szerző a könyv elején leszögezi, hogy nem 1956-os egyéni élményeit fogja elmesélni, s azt is, hogy semmi új faktumot nem kíván feltálni a megtörtént eseményeket illetően. Holott élményei nagyon is vannak, s az események történelmileg feltárt eredményeinek is birtokában van. Mindezek azonban írásában a közmondásos jéghegy szemmel nem látható részei, amit viszont olvashatunk, azok eleven gondolatok.

Az Eltékozlott forradalom? esszékönyv végén – minden gondolati szál ide összponto-

sul – egyre világosabbá válik, hogy nem volt mit eltékoznia – ha az eltékoznia valami hagyományt értünk. 1956 forradalmának nem volt, nem lehetett hagyománya. Nem voltak mesemondók, nem voltak krónikások, az 1956-ban történekről csönd volt a családi asztaloknál. E vonatkozásban aztán érdektelen is, hogy melyik politikai erő mit művel taz elmúlt másfél évtizedben. De ha már nem alakult ki hagyomány, annak nem kellett feltétlenül bekövetkezni, hogy mióta „bejött” a demokrácia, ki se találjanak – Eric Hobsbawm ismert fordulataival élve – egy tradíciót. 1956-ban Magyarországon világraszóló események történtek, így lett volna mire alapozni egy invenciózus politikai hagyományt. Mint tudjuk, ez nem történt meg, s e téren a politikai elit mérvadó pártjainak a könyvben fel is sorolják a felelősségük.

Kende Péter a Magyar Októbert a leghatározottabban forradalomnak tekinti minden más minősítéssel szemben. A „névcsatában” érvei közül legcáfolhatatlanabb a népnelyv: „a forradalom alatt leutaztam krumpliórt az apósomékhoz”. E mondatban a forradalom szót stílustörés nélkül nem lehet felcserélni sem ellenforradalommal, se nemzeti szabadságharcra, se polgárháborúval, de még a népfelkeléssel sem. Nehezebb azonban a helyzet a történekek társadalomtudományos minősítésével. Kende Péter egyetértően idézi Molnár Miklós tételét, aki szerint „az októberi napokban egyidejűleg legalább három forradalom futott egymás mellett: az utcáé, a különféle forradalmi bizottságoké és munkástanácsoké, valamint a politikai elité”. Utal a szerző Litván György elemzésére, aki szerint legalább négyféle politikai erő hatott azokban a napokban: a „demokratikus szocialisták”, továbbá „nemzeti demokratikus” erők, a „konzervatívok”, s

tőlük is különbözően „szélsőjobbaldali radikálisok”. „Ha elfogadjuk az ötvenhatos eseményekben szerepet játszó erőknek ezt a négyes felosztását, akkor ebből az is következik, hogy *többféle forradalom* játszódott le egymás mellett ...” – írja Kende Péter. Igen, többféle forradalom volt egyszerre, mert az utca népe mást és másként akart, mint egyes értelmiségi nemzeti bizottságok vagy a munkástanácsok, és a csak a bizonytalan elismerésig jutó politikai elit sem rendelkezhetett még kiérlelt akarattal, már nem is szólva annak elfogadtatásához szükséges saját intézményekkel. Nyilvánvalóan badarság tehát egy egységes, egyetlen ötvenhatos forradalomról beszélni. De ugyanakkor az a kérdés is megfogalmazható, hogy valóban forradalmi volt-e saját szándéka szerint, s akár utólagos minősítés szerint az eseményeket mozgató, belső politikai erők mindegyike? A demokratikus szocialisták nem inkább reformerek voltak-e, akik az akkor elképzelt szocializmus keretei között kívánták átformálni maguk körül a világot? Vagy az esztergomi érsekről nem éppen a Szerző állítja, hogy korántsem véletlenül, hanem a forradalmi minősítéssel szemben beszél szabadságharcról? – Vagyis – vélem én Kende Péter gondolatébresztő okfejtése nyomán – nem három, négy vagy többféle forradalom volt itt 1956-ban, hanem reform is, forradalom is, anarchia is, szabadságharc is, de még leginkább – mint ő maga írja: „szemléltető oktatás imperializmusból”. S az imperializmus elleni inszurrekció – emlékezik most Eric Hobsbawm az ötvenéves évforduló kapcsán – valószínűleg a XX. századi történelem legintenzívebb érzéseit lobbantotta fel a nyugati világban is, mert hisz először jelent ott meg újságírók, fotósok, filmhíradósok közvetítésével szinte kézzelfoghatóan a birodalmi

elnyomás ellen egy megrendítően bátor felkelés. (Eric Hobsbawm: *Could It Have Been Different?* címmel az LRB (*London Review of Books*) 2006. november 16. számának vezető tanulmányában ír 1956-ról. http://www.lrb.co.uk/v28/n22/hobsoI_.html)

„Nem tudom, hogy mi lett az összegyűjtött szappanokkal” – emlékezik egy amerikai antropológus, McIver Weathwerford. Kisgyerekként ugyanis nagy lelkesedéssel szappant gyűjtöttek a magyaroknak, mert azt mondták nekik, hogy a magyar gyerekek ezzel kenik be az utcaköveket, s akkor majd nem tudnak haladni az orosz tankok a pesti utcán. Az ő emlékezetében ez ragadt meg kitörölhetetlenül 1956 Magyarországaról. Ezrével vannak ilyen emlékek világszerte. Hogy el lehet-e ezeket tékozzolni, s hogy az ilyen emlékek eltékozzolhatók-e egyáltalán – az persze kérdéses.

A gondolatilag szakadatlan önreflexiók során a könyv legérdekesebb része – mintegy éreztetve, hogy történelmet sem érdemes ma már régi módon írni –, amikor a Szerző a „mi lett volna, ha?” kérdését teszi fel: mi lett volna, ha győz a forradalom; mi lett volna, ha nem győz a forradalom? Egy félmondatnyit szabadkozik a tényeket nélkülöző történelmi (ha így van magyarul értelme a *counterfactual history* fogalmának) fel-

tevések miatt. De ennyit se kellett volna mentegetőzni, hisz ha történelmet nem is lehet írni pusztán a „mi lett volna, ha?” kérdése alapján, de megérteni a történelmet biztosan nem lehet, ha ez a kérdés nem kíséri végig a történetekről való gondolkodásunkat. Miként azt Niall Ferguson harvardi tanár magyarázza: a virtuális történelem, a meg nem történtek lehetőségének feltételezése a még nyitott, el nem döntött alternatívák idején, szükségszerű ellenszere az eleve elrendelt vagy predeterminált történelemnek. Vagy fafejű determinizmus, vagy képesek vagyunk a még el nem döntött választási lehetőségek szorongató feszültségét felfogni, miként azt a döntésre szabaddá vált szereplők mindig is kényszerűen átélik. Mert a rövid napokra szóló szuverenitás és a közszabadságok fellobbanása 1956 októberében az események aktív szereplőinek ezt hozta. Az ebből fakadó és az ország akkor mérvadó részének önérzetessége és összetartása ma valóban nem tapasztalható. Merthogy ez az önérzet és összetartás az, ami Kende Péter szerint eltékozzódott, nem a sosem volt egység és egyöntetűség hagyománya. (*Kende Péter: Eltékozzolt forradalom? Budapest: Új Mandátum Kiadó, 2006*)

Gombár Csaba
politológus

A decemberben megjelent, akadémiai tagajánlást tartalmazó kötetbe néhány hiba csúszott. Maguk az ajánlások jók, de a 2. oldalon, az Agrártudományok Osztálya, levelezőtag-jelöltek között Fésüs László neve tévesen jelent meg, Szabó Ferenc neve kimaradt. A 3. oldalon, a Kémiai Tudományok Osztálya levelezőtag-jelöltek között Fogarasi Géza neve tévesen jelent meg, Hermeicz István neve kimaradt. Az érintettektől és az Olvasóktól elnézést kérünk.

A Szerkesztőség